

образов наставників в произведениях. Также проанализирована рецепция педагогической системы И. Канта в романе В. Нарезного.

Ключевые слова: миф, архетип Мудрого Старика, роман воспитания, перевоспитание.

Summary

This article explores the typology of Ukrainian and English Bildungsroman of the 1st half of the XIXth century (on the basis of the novels of V. Narizhnyi "Aristion, or Re-Education" and W. Thackeray "The History of Pendennis: His Fortunes and Misfortunes, His Friends and His Greatest Enemy"). It is concluded that the archetype of the Wise Old Man determines the construction of mentors' images in the works. Also the reception of Immanuel Kant's teaching system in the novel by V. Narizhnyi is considered.

Keywords: myth, archetype of the Wise Old Man, Bildungsroman, re-education.

УДК 82.091:821.112.2+821.161.2

Чура Ю. О.,
аспірантка,

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ)

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНЕ ПОЛЕ ДИХОТОМІЇ МАЗЕПА / ПЕТРО І У НІМЕЦЬКОМОВНІЙ МАЗЕПІАНІ ХІХ СТОЛІТТЯ І ПЕНТАЛОГІЇ Б. ЛЕПКОГО "МАЗЕПА"

Актуальність дослідження. Німецькомовна мазепіана ХІХ століття представлена широким колом авторів та порівняно великою кількістю різножанрових творів. До художньої інтерпретації образу гетьмана І. С. Мазепи вдавалися такі письменники, як А. фон Шамісо (A. von Chamisso), Г. Ніріц (G. Nieritz), А. Май (A. May), К. Штарк (K. Stark), Р. фон Готтшаль (R. Von Gottschall), А. Мютцельбург (A. Mützelburg), К. Кьостінг (K. Kösting) тощо. Їхній доробок став об'єктом низки досліджень зарубіжних вчених, серед яких шведський славіст А. Єнсен (A. Jensen), польський вчений М. Цісла (M. Cieśla), американська дослідниця, професор Мічиганського університету українського походження Л. Тарнавська, а також славіст Віденського університету А. Вольдан (A. Woldan) [15; 17; 19; 20]. До знакових німецькомовних творів про Мазепу дослідники відносять драму Андреаса Майя (Andreas May, 1817–1899) "Король степу" ("Der Königder Steppe", 1849) та історичну трагедію Рудольфа фон Готтшалья (Rudolf von Gottschall, 1823–1909) "Мазепа" ("Mazeppa", існує дві редакції – 1860 і 1865 років) [16; 18]. На жаль, через відсутність перекладів для українського читача вони є маловідомими або невідомими зовсім, виняток становить трагедія Рудольфа фон Готтшалья "Мазепа", українська версія якої була здійснена Юрієм Федьковичем та опублікована у 1902 році у збірці його творів "Писання Осипа-Юрія Федьковича" за редакцією Івана Франка. Незважаючи на багатий досвід вітчизняної дослідницької мазепіани, у нас досі немає спеціальної студії, присвяченої німецькомовним творам про І. Мазепу. Знаходимо лише окремі згадки у статтях Д. Донцова, Д. Дорошенка, В. Лавренчука, В. Матвіїшина, Д. Наливайка в контексті загального огляду творів європейських літератур про українського гетьмана та його добу [2; 3; 9; 10]. На сьогодні не створено розвідок, де б саме німецькомовна мазепіана виступала об'єктом окремого дослідження, хоча вона є надзвичайно багатою

за матеріалом, жанрами та становить цінність для дослідження типологічних спільностей та відмінностей в інтерпретації образу Мазепи та його антагоніста – Петра I, зокрема у зіставленні з пенталогією Б. Лепкого, яка розглядається як свого роду еталон, адже була написана за принципами художнього історизму в період, коли виникла потреба в об'єктивному висвітленні подій минулого [4; 5; 6]. Саме пенталогії Б. Лепкого “Мазепа”, яка є всеохоплюючим, масштабним полотном епохи Мазепи, належить данина першості у створенні реалістичного і неупередженого образу українського гетьмана, поведінкова парадигма якого вибудовувалась автором на основі історико-етнографічних праць Д. Бантиш-Каменського, М. Грушевського, Г. Кониського, М. Костомарова, П. Куліша, В. Липинського, І. Срезневського та інших. Сучасна дослідниця творчості Б. Лепкого Н. Лупак, називаючи автора пенталогії “провідним ідеологом мазепинства”, вважає, що саме художнє втілення історіософської концепції письменника популяризувало постать І. Мазепи та його державницькі ідеї серед широких кіл українства [8, 9]. У творі Б. Лепкого Іван Мазепа виступає енергійним будівничим Української держави, великим культурним діячем, що зупинив руїну, дипломатом і політиком, який все своє життя підпорядковує вищим державним інтересам. Гетьман змушений вдаватися до дипломатичних кроків, проявляти хитрість і жорсткість, разом з тим бути мудрим і хорошим господарем, який дбає про освіту, науку, церкву, свій народ, прагнучи звести до мінімуму введення в країні імперських порядків.

Тож у представленій на розгляд статті ставимо мету дослідити рецепцію образів гетьмана та російського царя в інтерпретаційному полі дихотомії Мазепа / Петро I, встановити типологічні аналогії і відмінності.

Традиційні сюжети та образи (ТСО) є одним із базових понять порівняльного літературознавства, а саме компаративної тематології, яка займається дослідженням тем та ідей, образів та сюжетів у їхніх взаємозв'язках та розвитку. Ознаками, що вирізняють ТСО з-поміж інших літературних образів, є наявність власної інтерпретаційної традиції, функціонування впродовж тривалого часу і впізнаваність читацькою аудиторією [1, 164]. Окрему групу становлять реально існуючі історичні особистості, які з плином епох, завдяки багаторазовому зверненню до них різнонаціональних авторів, перейшли у розряд традиційних. Українська історія дала світовій культурі чимало видатних постатей, проте жодна не набула такої популярності й резонансу, як Іван Мазепа.

Для багатьох традиційних сюжетів характерна бінарна семантична опозиція, яка реалізується у дихотомічних персонажах: Дедал та Ікар, Фауст і Мефістофель, Дон Кіхот і Санчо Панса, Дон Жуан і його слуга та ін. Подібні сюжети А. Нямцу називає симетричними, оскільки парні персонажі, що визначають характер їх літературного функціонування, виражають два світорозуміння, наявність різних типів сприйняття дійсності [11, 28]. Як окремий художній образ, так і образна система в цілому, за висновками М. Храпченка, розкриваються через протиріччя, які зумовлюють їх внутрішній розвиток. Провідна роль в структурі художнього твору належить конфлікту, який у специфічній, нерідко опосередкованій формі відображає колізії реальної дійсності. Сформований конфлікт справляє сильний вплив на

кристалізацію рис дійових осіб, їх взаємозв'язки та протиріччя [14, 209–210]. Висновки дослідників є особливо актуальним у дискурсі літературної мазепіани. Твори, присвячені І. Мазепі, характеризуються наявністю спільних персонажів. Як в історичній трагедії Р. фон Готтшала, так і в епопеї Б. Лепкого, бачимо протистояння двох монархів – Мазепи і Петра I – як антагоністів. У А. Мая російський цар не введений у драму, проте конфронтація з царем відбувається опосередковано – через діалоги з царським посланцем.

Якщо німецькомовні автори виражають своє бачення субординації політиків вже у списку дійових осіб, то Б. Лепкий робить це у відповідно змодельованих ситуаціях у тексті. Роман розпочинається із зовнішньої характеристики українського воєначальника на бенкеті, даному на честь російського правителя. Описи гетьмана ґрунтуються у Б. Лепкого на принципі протиставлення Мазепи і Петра I. Про українця, як вище відзначалось, автор говорить з симпатією, вживаючи позитивно марковану лексику: “вузькі, свіжі, ніби хлоп'ячі уста” [5, 5], “здоров'я і молодий вигляд” [5, 32]; гетьман “попивав чаркою доброго чаю, більше нічого не пив” [5, 39]. Вся постать реймента випромінює здоров'я, статечність, стриманість. Паралельно подається опис Петра I, обличчя якого “жовтувато-бліде, широке, мов надуте” [5, 5]. Контрастує не тільки вигляд, але й поведінка правителів. Стриманість гетьмана протиставляється ненажерливості царя, до прикладу: “а подивіться ви, як він п'є!” [5, 21]. Промовисто описує культуру чужоземця і сцена з витиранням спітнілого обличчя серветками, які Петро кидає позад себе на голову слугі. Автор використовує принцип контрасту, творячи таким чином протилежні у всьому – зовнішності, звичках, світосприйнятті – художні образи. Така побудова характеристик покликана не лише змалювати політичних лідерів, але й відтворити цілісну картину духовності і культури обох народів.

В інтерпретаційному полі дихотомії Мазепа / Петро I показовим є очікування гетьманом аудієнції в російського царя. У Б. Лепкого: “Більше ніж тиждень і мало що не два довелось ждати гетьманові Мазепі на тую воєнну раду. Гетьмана ще вранці покликали на раду, бо Цар скоро встає” [6, 5]. Автор відразу наголошує, що покликав не гетьман, а покликали його, і саме український воєначальник змушений чекати слухного часу. Заслуговує уваги й спосіб написання слова “Цар”. Лише у даному епізоді воно написано з великої букви, надалі такого більше не зустрічається. Особливою експресивністю вирізняються вимовлені з притиском слова Петра I: “Слухай, що Меншиков скаже” [6, 17]. Ними названий цілий розділ “Мотрі”, до того ж фразя повторюється тричі в межах однієї сторінки, що акцентує верховенство Росії у політичних стосунках держав. Загалом, діалоги гетьмана з князем Меншиковим вирізняються особливою експресивністю та вкладеним у них глибинним змістом. Одним з таких є епізод, коли московський слуга ремствує, що навіть такій приближеній до царя людині, як він, доводиться терпіти стільки зневаги. На те у відповідь від Мазепи чує: “Це князю ти, а це я. – Меншикова як коли б хто шпилькою в саме серце вколов. Він же був у Москві, що в Москві, в цілій Росії, перша після царя людина...” [6, 17]. Даний діалог чітко розставляє акценти в ієрархії дійових осіб пенталогії та показує вищість українського гетьмана над

царськими прихвостнями. Проте вже в наступному розділі Б. Лепким показаний випадок, коли “москалі” карають гетьманських солдатів, чого Мазепа не може стерпіти, адже тільки він має право на командування своїм військом. Автор повсякчас нагадує про домінуючість Росії навіть у повсякденних сценах придворного побуту. Зокрема, він підкреслює, що легендарний український гетьман “власною рукою” затуляє завісу й навіть зупиняє бронзовий голландський годинник, щоб сонячне світло й бій курантів не заважали Петру, який заснув у кріслі на бенкеті. Навряд-чи такі факти дійсно мали місце в історії, скоріше їх можна віднести до авторської вигадки, яка, проте, влучніше за будь-які політичні аргументи та довгі роздуми чи пояснення виражає, з одного боку, дипломатизм І. Мазепи, з іншого – підневільне становище України.

У Р. фон Готтшала залежність Мазепи від Петра I демонструє епізод, коли цар смикає українського рейментаря за бороду, а той падає перед ним на коліна. Стислий діалог між Мазепою та Петром є яскравою демонстрацією домінування царя не лише над гетьманом, а й усією Україною:

Петро
А ти-ж їх не приборкаш?
Да що і говорить, коли я вижу
Упертість на самім тобі! – Се приклад
Непогамованого самовільства
О-того вашого – (Торгає го за бороду).
В огонь с проклятов
Сев бородов! – у моім царстві ї
Не хочу видіти! – Я – (Ловить за шаблю) [13, 414].

Словами Петра I автор передав невгамовність, впертість та свободолюбство гетьмана.

Не оминув такої розстановки акцентів і А. Май. Письменник змальовує політичну ситуацію у діалозі Мазепи та Кочубея. Гетьман згадує положення березневих статей Переяславської ради 1654 року, де Україну називають братньою державою Росії, а Петро присягається захищати її російським мечем:

Russland nannte die Ukraine damals noch sein Schwesterland... das Czaren Schwert für die Kosaken Freiheit! ...Da kam der neue Ukaz, die Ukraine sollte fortan Kleinarussland heißen, von gebornen Russen sollten wir nach Russen Recht gerichtet werden [18, 50].

(Росія називала тоді Україну державою-сестрою... царський меч за козацьку волю! ... Вийшов новий указ, Україна повинна віднині називатись Малоросією, судити нас повинні росіяни за російськими законами).

Мазепа нарікає на недотримання угоди та новий указ, за яким Україну називають “Kleinarussland”, тобто Малоросією та на чужоземне свавілля. Німецький автор зумів передати ображену гідність гетьмана, душевний біль за плюндрування своєї країни і несправедливість існуючого стану речей у діалозі бойових побратимів – Мазепи і Кочубея.

А. Май вводить свої авторські аргументи і, як європейський автор, бачить Україну муром між Росією та Західною Європою:

“Ein freier Stadt soll die Ukraine werden
Ein freies Reich soll hier entsteh'n, selbständig
Und unabhängig! Wie ein Riese soll es
Sich zwischen Osten und dem Westen lagern,
Ein Bollwerk gegen Russland für Europa” [18, 12].

(Вільною державою повинна Україна стати
Вільне королівство має тут виникнути, самостійне
І незалежне! Як велетень має воно пролягти
Між Сходом і Заходом
Муrom проти Росії для Європи).

Хоч ці думки у драмі висловлює Мазепа, вони, без сумніву, озвучують авторське бачення. На це вказує висловлення перспективи муру для Європи. Саме “для”, а не “між” чи “на межі”. Адже історичний гетьман старався передовсім для України, а не для інших держав.

У драмі Р. фон Готтшала наміри політика подані більш возвеличено, навіть дещо пафосно:

...мета
Така велична, що до неї гоню,
Отце? – если би не нова велика
Держава, на усі держави славна?
А найгіднішому корона ї державна! [13, 418].

...ein großes Ziel, nach dem ich ringe,
Umsturz des Alten, neues Mass der Dinge,
Ein freies Reich bis fern nach Asiens Zone,
Und für den Würdigsten die Herrscherkrone! [16, 52].

(..велика ціль, до якої я прагну,
Падіння старого, новий вимір речей,
Вільне королівство до далекої азійської зони,
І для найдостойнішого корона володаря!).

Головний герой сам називає себе “найдостойнішим”, тут прагнення свободи є не лише політичним чинником, але й особистими амбіціями Мазепа. Посягання більше схожі на імперські, ніж на плани захисника своєї вітчизни.

До ретроспективи вдається і Б. Лепкий. Як і А. Май, автор пише про положення березневих статей 1654 року, згадуючи іншого українського гетьмана Богдана Хмельницького, який згодився на протекцію Росії, обґрунтовуючи своє рішення спільною для обох слов'янських народів православною вірою. Т. Литвиненко вважає, що Б. Лепкий наголошував на утопічності рівноправних відносин між двома державами не з особливих націоналістичних міркувань, а виходячи з політичної ситуації, коли Росія сприймала Україну не як союзника, а як свою частину [7, 29]. Вражає той факт, що діахронічно та територіально віддалені один від одного український та німецький автори приводять у своїх творах для пояснення дій протагоніста той самий історичний факт та подію – Переяславську раду та прийняті там зобов'язання Росії щодо України.

Поряд з роздумами гетьмана про долю України та її визволення, автором уводяться висловлювання, у яких звучать особисті аргументи з цього приводу:

“Досить мені цієї зневаги. Моїх людей я маю судити, я їх вождь... Але побачать ще вони, побачать, хто таке гетьман Мазепа!” [6, 21]. У бесіді з єзуїтом політик наголошує на своїй рівності, а може, й вищості поряд з європейськими монархами: “Як бачите, я собі не менший пан від якого там короля і не бідніший від жадного з них, але для ідеї державної і ради культури європейської зважуся на гру, в котрій можу втратити все” [6, 25]. Б. Лепкий, проте, переплітає власні амбіції з державною метою, вдаючись до пояснення вчинків гетьмана з політичної точки зору. Протагоніст займає активну щодо реальної дійсності позицію, намагається змінити життєві обставини, в яких він знаходиться. З мови героя вимальовуються такі риси характеру, як гордість, відчуття власної гідності, готовність ризикувати всім заради всеохоплюючої вищої цілі.

У А. Мая історичні персонажі також функціонують не опосередковано, а творять складну систему взаємовідносин. Зокрема, Петро I є тією особою, що возвеличує Мазепу і проголошує його “zum Fürsten der Kleinrussland” (князем Малоросії). Драматург акцентує увагу на тому, що саме український гетьман був першим, на груди котрого московський цар пов’язав голубу стрічку нового Андріївського ордену: “...Brust war die erste, an welche Peter die blaue Schleife des neuen Andreasordensheftete, der letzte Ukaz hat ihn zum Fürsten von Kleinrussland erhoben” [18, 7].

((Мазепи) груди були перші, на які Петро прикріпив блакитну стрічку Андріївського ордену, останній указ возвисив його до князя Малоросії).

Тобто, А. Май зображає своєрідну коронацію Івана Мазепи Петром I на намісника України. Історично політик дійсно став кавалером ордену Андрія Первозванного, проте посада гетьмана була виборною і призначалась на генеральній військовій раді, а отже, ці дві події не є взаємопов’язаними. Сцена такої милості та демонстрації впевненості московського царя в І. Мазепі, очевидно, змодельована німецьким автором для підсилення драматизації подальшої зради рейментаря, якому сам Петро I висловив таку глибоку довіру.

Б. Лепкий для акцентуації конфлікту Мазепи уводить ще одну славетну постать – шведського короля Карла XII, порівнюючи його з російським царем: “Один геніальний варвар, а другий фантастичний герой. Оба хочуть підбити весь світ і перетворити його на свій лад. Обом сниться Олександр Великий, одному, може, й Тамерлан. Оба молоді, Мазепа поміж ними, як батько...Нова мітла гостро мете, але й змітується скоро... Петро п’є, гуляє.... До того він не вояк. Він так воює, як зуби рве і мерців поре, – щоби скорше. Карло вождь, якого світ давно не бачив. Більший від Валенштайна, справжній герой” [5, 31]. Тобто, образи трьох історичних постатей епохи не функціонують окремо, а протиставляються чи доповнюють одне одного. Характеристика здійснюється не опосередковано, а через створення історичного ланцюга Мазепа – Петро – Карл. Водночас прийом контрасту підкреслює глибоку прірву між Європою та Азією: “Петро вдає європейця, але в душі він азіат, орієнтальний деспот”, натомість Карл зі слів автора “дійсно культурний чоловік, лицар і філософ” [5, 32]. Деспотизму Петра I протиставляється освіченість та культура гетьмана: “...на голову гетьмана привикли дивитись як на наймудрішу з усіх, талановиту зроду, наукою просвічену і довгим досвідом

життєвим багату... Цінили його не тільки за те, що дбав про піднесення добробуту й освіти, що будував церкви, піклувався школами тощо, але всякий хвалив його охоту вдержати за Україною якнайбільше української землі” [5, 131].

Незважаючи на вірність автора історичним даним, критики вбачали гіперболізовану ідеалізацію образу гетьмана та всього, що так чи інакше пов'язане у романі з Україною. За таке протиставлення дісталось автору “Мазепи” від В. Державина та М. Рудницького: перший вважає концепції, викладені у романі, радикально націоналістичними, а другий називає політика “кабінетним балакуном” [цит. за: 12, 30]. Б. Лепкий протиставляє не лише головних історичних постатей епопеї, але й війну, яку вони ведуть. Т. Литвиненко підкреслює антивоєнні переконання самого письменника та проводить паралелі між героями роману та самим Б. Лепким, який бачив жахіття Першої світової війни, перебуваючи у таборі для військовополонених. Дослідниця, проте, наголошує, що при негативному ставленні до війни в цілому, автор пенталогії намагається з'ясувати у творі суть справедливої та несправедливої війни. Війна, яку веде гетьман, є національно-визвольною. Війна Карла XII – місіонерська, спрямована проти деспотії російського царя у Європі. Війна ж Петра I – загарбницька і несправедлива [7, 33–34]. Тобто, Б. Лепкий, керуючись національними ідеалами, виправдовує війну I. Мазепи, називає її устами головного героя “прикрою конечністю”, вважаючи її відповіддю на загарбницькі дії царя.

А. Май не вводить Карла XII у дію, а, як і Б. Лепкий, використовує цю історичну постать для акцентуації певних рис Мазепи. Німецький автор вдається до маніпуляції історичними фактами, зокрема, наголошує на тому, що шведський король Карл XII через страх перед могутнім Мазепою зупинив свої війська на кордоні з Україною. Реальним фактом є входження шведського війська на територію України в 1708 році. Подача історичних фактів у А. Мая, зокрема обізнаність з Переяславською радою та прийнятими там положеннями, говорить не про його незнання історичних обставин, а саме про цілеспрямовану підстановку даних для більшої експресивності образу гетьмана. Як і в Б. Лепкого, простежуємо взаємодію трьох основних історичних постатей, а саме Мазепа-Петро-Карл у ланцюговій взаємодії яких образ Мазепи набуває більшого увиразнення.

Висновки. Найгостріша конфронтація між Мазепою і Петром I наявна в історичній трагедії Р. фон Готтшала в епізоді зі смиканням царем за бороду українського політика, який використаний автором для подальшого нагнітання драматичної дії і зав'язки конфлікту.

Протистояння Мазепи і Петра I виразно представлене і в Б. Лепкого. Автор повсякчас нагадує про домінантність Росії у змодельованих сценах придворного побуту, які підкреслюють підневільне становище України. Б. Лепкий вдається до ретроспективи, наводячи історичні факти – положення березневих статей 1654 року. Він наголошує на утопічності рівноправних відносин між двома державами не з особливих націоналістичних міркувань, а виходячи з політичної ситуації, коли Росія сприймала Україну не як союзника, а як свою частину. Наведені політичні причини переходу на бік шведів, які розкривають образ Мазепи як майстерного дипломата, борця за незалежність, мудрого правителя.

У “Королі степу” А. Мая Петро I як дійова особа не фігурує, є лише згадки про царя, царські укази, про несправедливість Росії щодо України. Натомість конфлікти розвиваються у діалогах з посланцем Петра I.

Спільним моментом є те, що як німецькомовні автори, так і український письменник відразу чітко окреслюють ієрархію персонажів і моделюють ситуації, які не могли мати місця у реальному житті, для підкреслення вищості Росії над підневільною Україною. Навіть Б. Лепкий послуговується для цього не лише наведенням історичних деталей, але й вигаданими сценами. Пояснити взаємозалежність монархів таким чином було авторам простіше, ніж вдаватись у довгі пояснення. Примітним є той факт, що і А. Май, і Б. Лепкий приводять у своїх творах для пояснення дій головного героя той самий історичний факт та подію – Переяславську раду та прийняті там зобов'язання Росії щодо України.

Література

1. Будний В. Порівняльне літературознавство : [підручник] / В. Будний, М. Ільницький. – К. : ВД “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 430 с.
2. Донцов Д. Гетьман Мазепа в європейській літературі / Д. Донцов // Літературна есеїстика : [монографія]. – Дрогобич : Відродження, 2009. – С. 40–52.
3. Лавренчук В. Проблеми рецепції постаті Івана Мазепи в світовому письменстві / В. Лавренчук // Зарубіжна література в школах України. – 2007. – № 12. – С. 10–15.
4. Лепкий Б. З-під Полтави до Бендер / Б. Лепкий // З-під Полтави до Бендер. Крутіж. Історичні повісті. – Львів : Червона калина, 1991. – С. 4–201.
5. Лепкий Б. Мотря : [істор. повість у 2-х ч.] / Б. Лепкий // Мазепа: Трилогія. – Львів : Червона калина, 1991. – 389 с.
6. Лепкий Б. Не вбивай. Батурин / Б. Лепкий // Вибрані твори : [у 3-х т.] / [упоряд. Б. І. Мельничук]. – Тернопіль : Збруч, 2008. – Т. 3. – 487 с.
7. Литвиненко Т. М. Історіософічна концепція пенталогії Б. Лепкого “Мазепа” та її художня реалізація : [монографія] / Т. М. Литвиненко. – Суми, 2001. – 161 с.
8. Лупак Н. М. Художня та літературно-музична інтерпретації образу І. Мазепи (Епопея Б. Лепкого “Мазепа” та опера П. Чайковського “Мазепа”) : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.05 “Порівняльне літературознавство” / Н. М. Лупак. – Тернопіль, 2007. – 19 с.
9. Матвіїшин В. Гетьман Іван Мазепа – романтичний герой у західноєвропейському письменстві / В. Матвіїшин // Український літературний європеїзм : [монографія]. – К. : Академія. – 2009. – С. 186–197.
10. Наливайко Д. Мазепа в європейській літературі XIX ст.: історія та міф / Д. Наливайко // Слово і час. – 2002. – № 8. – С. 39–48.
11. Нямцу А. Є. Міф і легенда у загальнокультурному просторі : [монографія] / А. Э. Нямцу. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 256 с.
12. Рудницький М. Богдан Лепкий / М. Рудницький // Слово і час. – 1992. – № 11. – С. 28–31.
13. Франко І. Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне виданє. Драматичні переклади Осипа Юрія Федьковича / І. Франко // Писання Осипа Юрія Федьковича. – Львів. – 1902. – С. 375–532.
14. Храпченко М. Б. Художественное творчество, действительность, человек / М. Б. Храпченко. – М. : Сов. писатель, 1982. – 416 с.
15. Cieśla M. Rudolf Gottschall I jego dramat historyczny Mazepa / M. Cieśla // Slavia Orientalis. Rocznik XXII. – Nr. 2. – 1973. – S. 189–200.
16. Gottschall R. Mazepa. Geschichtliches Trauerspiel in fünf Aufzügen / R. Gottschall. – Leipzig : Brockhaus, 1865. – S. 3–192.

17. Jensen A. Mazepa in der modernen europäischen Dichtung / A. Jensen // Ukrainische Rundschau. – Wien, 1909. – Nr. 7. – S. 299–305.
18. May A. Der König der Steppe. Drama in fünf Aufzügen / A. May. – München, 1849. – 99 S.
19. Tarnavsky L. C. Historicity versus Literary Imagination: Hetman Ivan Mazepa as Protagonist in German Literature / L. C. Tarnavsky. – The University of Michigan, 1985. – P. 184.
20. Woldan A. Ivan Mazepa in der deutschsprachigen Literatur / A. Woldan // Wiener slavistisches Jahrbuch. – Wien, 2010. – Band 56. – S. 141–160.

Анотація

Стаття присвячена рецепції образів гетьмана та російського царя в інтерпретаційному полі дихотомії Мазепа / Петро І. Порівняльний аналіз творів А. Мая, Р. фон Готтшала і Б. Лепкого дав змогу виявити спільні й відмінні риси інтерпретації образів Мазепа та російського самодержавця у віддалених за часом різножанрових творах, а відтак визначити національну специфіку, зумовлену суспільно-політичними й історико-літературними чинниками. Доведено, що особливості трактування літературних характерів гетьмана Мазепа та Петра І на образному і сюжетному рівнях залежали від творчого напрямку та індивідуального стилю авторів. Послідовно розглянуто вплив історичних та літературних джерел різного ступеня об'єктивності на формування авторських інтерпретацій образу українського гетьмана.

Ключові слова: образ гетьмана Івана Мазепа, традиційний образ, образ Петра І, німецькомовна мазепіана XIX століття, рецепція, інтерпретація, дихотомічні персонажі.

Аннотация

Статья посвящена рецепции образов гетмана и российского царя в интерпретационном поле дихотомии Мазепа / Петр I. Сравнительный анализ произведений А. Мая, Р. фон Готтшала и Б. Лепкого предоставил возможность выявить общие и отличительные черты интерпретации образов Мазепы и российского самодержца в отдаленных во времени разножанровых произведениях и обозначить национальную специфику, обусловленную общественно-политическими и историко-литературными факторами. Доказано, что особенности трактовки литературных характеров гетмана Мазепы и Петра I на образном и сюжетном уровнях зависели от творческого направления и индивидуального стиля авторов. Последовательно рассмотрено влияние исторических и литературных источников разной степени объективности на формирование авторских интерпретаций образа украинского гетмана.

Ключевые слова: образ гетмана Ивана Мазепы, традиционный образ, образ Петра I, немецкоязычная мазепиана XIX века, рецепция, интерпретация, дихотомические персонажи.

Summary

The article deals with the perception of the character of hetman and Russian tsar in the interpretive field of dichotomy Mazepa / Peter I. The comparative analysis of R. von Gottshall's, A. May's and B. Lepkyj's works provided an opportunity to identify common and distinctive features of the interpretation of characters of Mazepa and Russian tsar and connected events in the not related in time and genre works to identify the national identity due to socio-political and historical-literary factors. The study proved that the particularities of the interpretation of literary characters of Mazepa and Peter I on the figurative and narrative levels depended on the literary direction and individual style of the authors. The influence of historical and literary sources of varying degrees of objectivity on the author's interpretation of the formation of the image of the Ukrainian hetman are consistently considered.

Keywords: the character of Ivan Mazepa, the traditional image, the character of Peter I, the German-language mazepiana of the 19th century, perception, interpretation, dichotomic characters.